

Verlies, schepping en behoud van banen in een gemondialiseerde economie: een analyse op sectoraal en ondernemingsniveau en vanuit een geografisch-territoriale benadering

In opdracht van
DWTC, Programma 'Sociale cohesie'

F. Abraham, P. Cabus, , L. Sleuwaegen, D. Vanneste
m.m.v.

Brock E., De Backer K., De Rijck T., Haubourdin V., Leemans E., Pennings E., Stevens R.

Vanneste D., Coördinatie en eindredactie

1. Algemene problematiek en benadering door de studie

Dat de laatste decennia er een toenemende trend is naar mondialisering en dat deze een belangrijke impact heeft op het economisch functioneren van individuele bedrijven en de economische structuur van landen en regio's, is gemeen goed en heeft geleid tot een uitgebreide literatuur. Meteen blijkt dat de globalisering of mondialisering vele gezichten heeft en vanuit talrijke disciplines en invalshoeken kan benaderd worden. Daarom is in dit onderzoek de stap gezet naar multi-disciplinariteit met bijdragen vanuit zowel de economie als de geografie. Alle bijdragen hebben gemeen dat zij de werkgelegenheid of althans de impact van diverse aspecten van mondialisering op de Belgische economie centraal stellen met de bedoeling om, samen, enkele belangrijke beleidsvoorbereidende conclusies te kunnen formuleren rond de vraag welke *de plaats is van de (gemondialiseerde) economie in de (Belgische) samenleving* (DWTC, Programma Sociale Cohesie - Onderzoek van sleutelterreinen) en meer bepaald welke het effect is van die economie op het verlies, schepping en behoud van banen. Zelfs de verenging van de doelstelling tot de werkgelegenheid maakt het niet mogelijk om, zowel vanuit de economie als vanuit de geografie, de totale problematiek te bestrijken. Elk van de onderzoekersteams heeft zich tot doel gesteld om een aantal thema's grondig uit te werken die complementair zijn aan elkaar en bijgevolg ook complementaire conclusies mogelijk maken, zonder uitputtend te zijn.

Vanuit de economische invalshoek wordt in deze studie de *herstructureringen en werkgelegenheid op sectoraal niveau en op ondernemingsvlak* centraal gesteld.

- Een eerste focus op de *internationale handel*.

Meer bepaald onderzoeken we de invloed van hogere export- en importconcurrentie op de Belgische arbeidsmarkt. Internationale handel wordt aanzien als één van de mogelijke verklaringen waarom de arbeidsmarktsituatie van een aantal werknemers, veelal ongeschoolde arbeiders, verslechterd is. Niettegenstaande de meningen soms verdeeld zijn, is de consensus in de literatuur dat internationale handel een geringe impact op de arbeidsmarkt heeft. Technologische vooruitgang, in tegenstelling tot internationale handel, wordt verondersteld de belangrijkste drijfveer voor veranderingen in de lonen en werkgelegenheid te zijn. Internationale handel en technologische vooruitgang zijn echter geen onafhankelijke verklaringen voor veranderingen in de arbeidsmarkt. Een belangrijke thema in dit onderdeel van het onderzoeksrapport bestaat er dan ook in deze directe en indirecte effecten van internationale handel nader uit te diepen en te kwantificeren.

- Een tweede luik steunt op de *micro-economische analyse van industriële herstructureringsprocessen als gevolg van globalisering*.

De micro-economische analyse legt de relatie tussen mondialisering en werkgelegenheid en onderzoekt de impact van belangrijke vormen van herstructurering: delokalisatie, toe- en uittreding van ondernemingen en inkrimping van hun activiteiten. Aan de hand van een productiviteitsanalyse

wordt achterhaald hoe de Belgische concurrentiepositie, en dus het behoud en groei van werkgelegenheid verband houdt met de bovenstaande herstructureringsvormen.

Deze studie is opgebouwd rond vier deelaspecten:

- (1) delocalisatie wordt in een breder perspectief van bedrijfsherstructureringen geplaatst door ook de alternatieven 'sluiting en inkrimping zonder verplaatsing van productie naar het buitenland', te bestuderen.
- (2) redenen waarom ondernemingen die productie verplaatsen naar andere landen; de rol van staatssteun in het aantrekken van buitenlandse investeringen, met name investeringen die het gevolg zijn van een delocalisatie.
- (3) de wisselwerking tussen de uitreding en toetreding van Belgische en buitenlandse ondernemingen in de verwerkende nijverheid.
- (4) de bovenstaande wisselwerking wordt vervolgens in een concurrentiedynamiek geplaatst waarbij productiviteitsverschillen tussen Belgische en buitenlandse bedrijven bepalend zijn voor de industriële dynamiek in België.

Vanuit de geografie wordt de nadruk gelegd op de *ruimtelijke differentiatie van buitenlandse werkgelegenheid en de territoriale dynamiek*.

Dit deel van het onderzoek zoemt in op drie aspecten:

- *het belang en het regionaal en subregionaal gedifferentieerd patroon van buitenlandse ondernemingen*

In functie van het belang voor de Belgische economie en het regionaal-economisch beleid wordt in eerste instantie de nadruk gelegd op de ruimtelijke spreiding van buitenlandse ondernemingen en hun werkgelegenheid binnen België en dit verder gedifferentieerd naar sector en nationaliteit. Door het hanteren van een vrij gedetailleerd ruimtelijk analyseiniveau, kan de directe werkgelegenheid van de buitenlandse ondernemingen vrij accuraat teruggevoerd worden tot bepaalde types van vestigingsmilieus. De graad van verstedelijking krijgt hierbij bijzondere aandacht.

- *impact van netwerken en netwerking op de Belgische arbeidsmarkt*

Uit de internationale literatuur blijkt dat mondialisering gepaard gaat met een netwerkeconomie. Dit houdt in dat de dynamiek m.b.t. werkgelegenheid uitgaande van buitenlandse ondernemingen zich deels op het niveau situeert van indirecte werkgelegenheid bij netwerkpartners en dit in zeer brede zin. Daarom wordt in dit deel nagegaan in welke mate buitenlandse bedrijven in België een lokaal, regionaal en/of internationaal netwerk ontplooiën voor diverse activiteiten, m.n. toelevering van producten, verwerven van (routinematige of hoogwaardige) diensten, transport of gezamenlijke ontwikkeling. Een inschatting van de (indirecte) werkgelegenheidstendensen die hieraan gekoppeld zijn, behoort tot de doelstellingen.

- *impact van regionale actoren en factoren*

Zelfs een klein land als België vertoont een grote differentiatie aan regionale en lokale factoren die van belang zijn voor de aantrekkingskracht van de 'plaats' op bedrijven in het algemeen en buitenlandse bedrijven in het bijzonder. In de literatuur wordt hieromtrent veel aandacht geschonken aan de omgevingsfactoren en de zogenaamde 'institutionele verdichting'. Hierop verder bouwend, heeft dit deel van de studie tot doel om na te gaan 1) wat de acties zijn van regionale (beleids)actoren tegenover mondialisering in het algemeen en buitenlandse ondernemingen in België in het bijzonder en hun zienswijze met betrekking tot lokale/regionale omgevingskenmerken in een regionale strategie en 2) de mate waarmee buitenlandse ondernemingen in België, binnen het kader van een 'think globally, act locally' benadering, rekening houden met (sub)regio-gebonden factoren (inclusief regionale en lokale beleidsactoren en -acties) bij hun vestigingsplaatskeuze.

In wat volgt zullen een reeks geïntegreerde kernbevindingen die aanleiding kunnen geven tot oriëntatie en ondersteuning van het beleid toegelicht worden.

2. Kernbevindingen en beleidsaanbevelingen

2.1 Globalisering en arbeidsmarktbeleid

Doorheen de verschillende invalshoeken van deze studie keert één boodschap steeds terug. De kern van het globaliseringsproces is niet de werking van de arbeidsmarkt maar de bedrijfsstrategieën van Belgische en buitenlandse ondernemingen, de competitiviteit van ondernemingen, regio's en landen, de zoektocht naar productiviteit. De gevolgen voor werkgelegenheid en arbeidsmarkt zijn afgeleide effecten van dit globaliseringsproces.

Deze afgeleide effecten zijn echter ingrijpend. Zij kunnen zowel positief als negatief zijn. Positief is de vaststelling dat Belgische ondernemingen jobs creëren door hun uitvoeractiviteiten. Eveneens positief is dat buitenlandse ondernemingen in ons land verantwoordelijk zijn voor een belangrijk percentage van de totale werkgelegenheid. Daarbij komt nog dat regionale netwerken zich ontwikkelen rond kernondernemingen die meestal multinationalaal van aard zijn. De keerzijde van de globaliseringsmedaille is dat arbeidsplaatsen verloren gaan door invoerconcurrentie en dat Belgische en buitenlandse ondernemingen kunnen beslissen te vertrekken. Dit kan op zijn beurt een versnelde ontrafeling van lokale netwerken veroorzaken.

Een fundamenteel inzicht van deze studie is dat het globaliseringsproces productiviteit en competitiviteit bevordert. Dit rapport toont aan dat een exportstrategie bedrijven productiever maakt. Belgische multinationale ondernemingen gaan niet gebukt onder dezelfde productiviteitshandicap ten opzichte van hun buitenlandse concurrenten als Belgische ondernemingen die voornamelijk op de thuismarkt gericht zijn. Delokalisatie van de eigen ondernemingen naar het buitenland kan pijn doen maar is wel een bedrijfsstrategie is die de lange termijn slagkracht van Belgische ondernemingen verstevigt.

Deze band tussen globalisering, productiviteit en competitiviteit houdt in dat het debat over de werkgelegenheidseffecten van de mondialisering ruimer is dan het aantal jobs dat direct door invoer, uitvoer en multinationale bedrijfsmobiliteit gecreëerd wordt of verloren gaat. Competitiviteit en productiviteit en maken middelen vrij voor de samenleving om andere activiteiten te financieren. De industriële en dienstverlenende bedrijven, die actief inspelen op het globaliseringsproces, vormen het economische draagvlak voor lokale en niet-marktgerichte diensten (bv onderwijs, overheid, gezondheidszorg...). Dit rapport suggereert dat de directe creatie van werkgelegenheid in het globaal gerichte deel van de Belgische economie geleidelijk afzwakt door invoerconcurrentie, delokalisatie en arbeidsbesparende productiviteitsstijgingen. Daarom is een stevig economisch draagvlak des te belangrijker dat werkgelegenheid genereert in sectoren van de economie die minder blootgesteld zijn aan internationale concurrentie. Globalisering kan hier toe bijdragen.

Wat betekent dit alles voor een beleid dat de positieve gevolgen van globalisering voor de arbeidsmarkt wil maximaliseren en de negatieve effecten wil vermijden?

1. *Het meest effectieve beleid voor de arbeidsmarkt is wellicht geen arbeidsmarktbeleid.* Dit klinkt paradoxaal maar is het niet. Het beleid moet de aangepaste omgeving en prikkels scheppen voor Belgische en buitenlandse ondernemingen met internationale ambitie om in België kernactiviteiten te (blijven) ontwikkelen. De contouren van dergelijk algemeen voorwaardenbeleid worden elders in de beleidsaanbevelingen beschreven.
2. *Het arbeidsmarktbeleid mag de negatieve effecten van globalisering niet versterken.* Hierbij verdient de verhouding van arbeidskost tot productiviteit bijzondere aandacht. Onze studie ondersteunt immers de stelling dat een hogere arbeidskost bijdraagt tot delokalisatie naar landen die verder van België gelegen zijn. Een evenwichtige balans tussen arbeidskost en productiviteit betekent dat de loongroei de concurrentiekracht niet aantast maar veronderstelt tevens dat het beleid de sociale zekerheidsbijdragen op arbeid niet nodeloos verzwakt. Men kan zich hierbij de vraag stellen tot op welk punt een kleine open economie een sociaal beleid kan voeren dat afwijkt van de beleidskeuzen van de belangrijkste handelspartners. En of een klein land beperkingen op

bedrijfsmobiliteit en ondernemingsflexibiliteit kan opleggen die niet in een bredere EU-context worden uitgewerkt. In deze studie wordt namelijk aangetoond dat debkaliserende ondernemingen minder jobs afstoten dan gelijkaardige ondernemingen die niet voor de delokalisatiestrategie kiezen. Dit resultaat suggereert dat overmatige restricties op bedrijfsmobiliteit een nefaste invloed op de werkgelegenheid uitoefenen. Kortom, het Europese niveau is voor vele aspecten van het arbeidsmarkt- en sociaal beleid het aangewezen beleidsniveau, in het bijzonder voor maatregelen die een belasting betekenen voor de competitieve positie van individuele ondernemingen.

3. *Het arbeidsmarktbeleid kan de reallocatie van werknemers ten gevolge van globalisering bevorderen.* Globalisering vergt een onafgebroken en steeds toenemende aanpassingsflexibiliteit van ondernemingen. Voor werknemers resulteert dit in minder jobzekerheid, meer mobiliteit van bestaande naar nieuwe functies, en een grotere nood aan reallocatie van het ene naar het andere bedrijf. Uit ons onderzoek blijkt dat deze mutatie van werknemers overwegend tussen bedrijven binnen dezelfde sector plaatsvindt hetgeen de reallocatie vergemakkelijkt. Toch blijft reallocatie in praktijk een serieuze uitdaging, die vanuit beleidsoogpunt kan ondersteund worden door opleiding, vorming en doeltreffende arbeidsbemiddeling. Dit geldt a fortiori wanneer werknemers op zoek moeten gaan naar werk in andere sectoren dan degene waar zijn voordien werkzaam waren.
4. *De kwaliteit van het onderwijs is essentieel.* Uit dit onderzoek blijkt een groeiend aandeel van beter opgeleide werknemers in het productieproces. Technologische ontwikkelingen zijn weliswaar de hoofdoorzaak van deze evolutie maar globalisering speelt ook een rol. In een economisch systeem dat om meer geschoolde arbeidskrachten vraagt, is de kwaliteit van het onderwijs doorslaggevend.
5. *Gebruik het draagvlak van globalisering op een arbeidsvriendelijke wijze.* In de mate dat globalisering het economisch draagvlak versterkt, is er ruimte voor tewerkstellingsinitiatieven. Die maatregelen richten zich best op de slachtoffers van het globaliseringsproces, met name de minder geschoolde werknemers.

2.2 Delokalisatie en dynamiek van/binnen de bedrijfstakken

Locatievoordelen wijzigen sneller doorheen de tijd, waardoor sommige activiteiten minder concurrentieel worden terwijl andere aangetrokken worden tot België. Delokalisatie van sommige activiteiten naar het buitenland en, in omgekeerde richting, naar België toe, zijn aldus onvermijdelijke vormen van herstructurering binnen een globale netwerkeconomie. Beleidsmatig komt het erop aan delokalisatie als een continue realiteit te benaderen, en via een gepast institutioneel regime flexibel te begeleiden. Vrijgekomen arbeidskrachten moeten soepel alternatieven vinden binnen beloftevolle nieuwe activiteiten. Pro-actief kan een overheid interessante randvoorwaarden bieden zodat globale ondernemingen hun kernactiviteiten delokaliseren naar Belgische regio's die als knooppunten kunnen fungeren. Deze voorwaarden hebben vooral betrekking op het creëren van een gepaste multi-modale infrastructuur, hoogwaardige ICT voorzieningen, goed opgeleide werknemers en een flexibele en minder belaste arbeidsmarkt.

Staatssteun daarentegen leidt tot verstarring en veranderingen in productie die niet gerechtvaardigd kunnen worden uit efficiëntieoverwegingen. De uitbreiding van de Europese Unie die handelsbeperkingen verder reduceert kan dergelijke disproportionele effecten van staatssteun vergroten. Ongewilde marktverstoringen kunnen worden gereduceerd door een duidelijk verschil te maken tussen staatssteun voor delokaliserende bedrijven en voor zogenaamde 'greenfield investments' waar geïnvesteerd wordt in een totaal nieuwe productiefaciliteit. Aangezien de bevindingen suggereren dat ondernemingen die productie verplaatsen naar verdere landen ongevoelig zijn voor staatssteun, wordt een afweging of staatssteun schadelijk is, vereenvoudigd.

Vooraf traditionele arbeidsintensieve bedrijfstakken worden door delokalisatie, inkrimping en sluiting getroffen. België zal zich, samen met het beheersen van de bruto-loonkost, moeten toeleggen op hoogwaardige kennisintensieve activiteiten. Het aanmoedigen van "menselijk kapitaal"- en R&D investeringen worden belangrijke prioriteiten. De hoge fiscale en parafiscale lasten op menselijk kapitaal werken in dit verband zeer ontmoedigend en verhinderen "schoorsteeneffecten" waardoor

hoogwaardig veralgemeend ondernemerschap nieuwe werkgelegenheid voor de brede groep van de bevolking tot stand brengt.

Globalisering bevordert de dynamiek van bedrijfstakken waardoor minder efficiënte ondernemingen sneller gesanctioneerd worden en verdwijnen. De beste verdediging bestaat erin ondernemingen productiever te maken door betere innovatie en technologietransfers vanuit samenwerking met buitenlandse ondernemingen en nationale en internationale kennisinstellingen. De overheid kan voorzien in prikkels tot kwaliteitsbevordering in onderzoeksinstellingen en kennisoverdracht naar de private sector. Het gericht aantrekken van buitenlands investeerders als partners in onderzoeksprojecten kunnen dergelijke transfers eveneens bevorderen. Belgische partnerbedrijven moeten meer receptief en absorberend hierop kunnen inspelen.

Het onderzoek toont tevens aan dat Belgische ondernemingen die zelf globaliseren, productiever zijn en een sterkere ontwikkelingsdynamiek vertonen. Vanuit deze realiteit moeten ondernemingen aangezet worden om hun relevante markt te verruimen tot Europa of globaal, en via een leerproces hun concurrentievermogen te versterken. Een overheid kan via haar internationale promotie agentschappen en diplomatieke vertegenwoordiging een dergelijke marktverruiming stimuleren. Het aanmoedigen van netwerken tussen grote en kleine en middelgrote ondernemingen kan de internationalisering van de laatste groep van ondernemingen bevorderen.

Globalisering impliceert via de concurrentiedynamiek grotere turbulentie binnen bedrijfstakken. Dit verhoogt het ondernemersrisico aanzienlijk, waardoor het verschaffen van risicokapitaal en een bredere risk-sharing een must wordt. Een overheid kan dit via een aangepast flankerend beleid, inclusief uitgebreidere garantieregelingen ondersteunen. Tevens kunnen, naar analogie met het buitenland, institutionele investeerders, inclusief pensioenfondsen, aangemoedigd worden kapitaalparticipaties in beloftevolle nieuwe activiteiten te verwerven.

2.3 Ruimtelijke differentiatie – vestigingsgedrag – vestigingsfactoren

Het onderzoek bewijst de grote impact van de buitenlandse bedrijven op de werkgelegenheid in België. De rechtstreekse en onrechtstreekse werkgelegenheid samen, staat, naar schatting, in voor bijna 20% van de totale werkgelegenheid. In de industrie ligt dit nog een stuk hoger (34% rechtstreekse werkgelegenheid en ca. 50% indien men rekening houdt met de indirecte werkgelegenheid). De regionale overheden moeten zich meer dan nu het geval is bewust zijn van deze situatie. Dit is vandaag absoluut een sterk punt van onze economie. Het maakt ons evenwel tegelijkertijd kwetsbaar zodat, naast de reeds bestaande traditionele sporen, een actief omgevings- en omkaderingsbeleid moet ontwikkeld worden, zoals de bevordering van het ondernemerschap.

Uit de studie komt niet alleen de gedifferentieerde spreiding van buitenlandse ondernemingen naar voren maar ook en vooral hun voorkeur voor stedelijk gebied. Grote en regionale steden en de zone daarrond vertonen een veel hoger aantal buitenlandse ondernemingen –van welke nationaliteit ook– dan zones die buiten de steden of stadsgewesten vallen. De factor ‘Brussel’ in termen van naambekendheid speelt hierbij een enorme rol, zelfs voor zones als het arrondissement Halle-Vilvoorde en Nijvel. Deze aanwezigheid van buitenlandse ondernemingen is niet alleen van een rechtstreeks belang vanuit tewerkstellingsoogpunt maar ook omwille van de dynamisering van een regio en het leerproces dat door die ondernemingen kan geïnduceerd worden.

Hierbij tekenen zich twee mogelijke sporen af die beantwoorden aan twee tegengestelde logica's. Enerzijds zou het beleid kunnen opteren voor het stimuleren van (sub)regio's met een beperktere aanwezigheid van buitenlandse ondernemingen (trouwens de ‘oude’ benadering van regionale ontwikkeling gericht op het wegwerken van achterstanden) en dit door een intensieve toepassing van de principes van het nieuwe regionale beleid vervat in de begrippen ‘learning region’ and ‘new regionalism’. Anderzijds kan geopteerd worden voor een versterking van de (sub)regio's die nu reeds een sterke aanwezigheid van buitenlandse ondernemingen vertonen en -nu reeds- aan deze ondernemingen een geschikt vestigingsmilieu bieden. Uit hun huidige aanwezigheid vloeit immers

geen garantie voor de toekomst voort. Men dient er dus over te waken dat de bedrijven gemotiveerd worden om in die zones (en in ieder geval in België) te blijven.

Om te weten wat bedrijven motiveert, kan een bevraging van de vestigingsfactoren worden georganiseerd al is lang niet iedereen overtuigd van het nut hiervan. Door de globalisering van de economie menen een aantal wetenschappers en beleidsactoren dat het vestigingsgedrag van (buitenlandse) ondernemingen ontsnapt aan het lokale en regionale niveau en dat de lokalisatiestrategieën voorbij gaan aan lokale factoren. Er zijn echter redenen (i) om hieraan te twifelen (global-local paradox) en (ii) om aan te nemen dat de regio geen andere keus heeft dan zich volop in de internationale concurrentiestrijd tussen regio's te gooien met het lokale/regionale economische potentieel en de lokale/regionale vestigingskenmerken als inzet. Deze benadering vraagt wel om een verbreding van het aspect 'vestigingsfactoren' en de opbouw van een strategische visie én een opvolgingsbeleid. Uit voorliggend onderzoek blijkt in ieder geval dat de klassieke subsidiemechanismen nauwelijks van belang geacht worden door de bedrijven (enkel voor een beperkt aantal buitenlandse bedrijven in de secundaire sector zijn overheidssubsidies van enig belang) maar dat buitenlandse ondernemingen nog steeds in belangrijke mate beslissen op basis van materieel (bv infrastructuur) en geografisch (ligging) kapitaal. Er heerst bovendien een 'automatisch' verwachtingspatroon met betrekking tot een hoog opleidingsniveau, gekoppeld aan een grote pendelbereidheid, in die mate dat 'geschoolde arbeid' boven het label 'vestigingsfactor' is uitgegroeid. Bovendien pleit zowat de volledige internationale literatuur rond 'new regionalism' voor meer aandacht voor de zogenaamde 'zachtere' omgevingsfactoren. Uit ons onderzoek blijkt echter dat bij de concrete vestigingsplaatskeuze de vraag van de buitenlandse bedrijven naar dit soort locatietekenen niet overweldigend is. Slechts enkele elementen scoren goed zoals nabijheid van of aanwezigheid in een grootstad en goed imago. Voor heel wat bedrijven hangen deze elementen trouwens samen. Zo opteren vele bedrijven voor een grootstad (en dan vooral voor Brussel) omwille van het goede, versta internationale imago omdat de 'plaats' geassocieerd wordt met een bepaalde dynamiek, ondersteund door een wereldhaven, internationale instellingen enz. Er kon wel vastgesteld worden dat deze factoren in belang toenemen met de tijd en dat deze bijgevolg eerder een zaak vormen van de recentere vestigingen.

De vraag die zich opdringt is of dit een element is waar niet aan te ontkomen valt omdat buitenlandse ondernemingen inderdaad minder gevoelig zijn voor lokale factoren, dan wel of buitenlandse ondernemingen over (te) weinig informatie beschikken. Bij de enquêtes was het geringe belang dat toegekend wordt aan de factor 'goed onthaal/ informatieverstrekking door de overheid' opvallend en uit de interviews kunnen aanwijzingen geput worden dat buitenlandse ondernemingen de kenmerken en potentieel van het lokale en regionale vestigingsmilieu eerder onvoldoende kennen dan onbelangrijk achten.

Bij de beleidsactoren zelf heerst er ook zeer veel onzekerheid; niemand betwist het belang van elementen als een goede verkeersontsluiting en goed uitgeruste gronden of gebouwen maar er is nog heel wat gebrek aan inzicht in het belang van de nieuwe, 'zachte' factoren. Zowat iedereen is het erover eens dat een beleid niet langer zijn rechtvaardiging krijgt vanuit partiële ingrepen maar wel vanuit een strategische visie op het uitbouwen van een competitieve vestigings- en ondernemingsomgeving.

2.4 Netwerking en institutionele verdichting

Uit het onderzoek kwam een belangrijke netwerking tussen bedrijven naar voren en dit zowel op het gebied van toelevering van producten, diensten en transport, minder op het gebied van O&O. Deze vaststelling sterkt niet tot verwondering want netwerking is inherent aan de internationalisering, zeg mondialisering van de economie maar ze bewijst duidelijk dat een inzicht in de internationale component van onze tewerkstelling niet voorbij kan gaan aan de indirecte tewerkstelling. Deze wetenschap roept meteen problemen op omdat de concrete inzichten in de netwerken en netwerking van bedrijven -Belgische en buitenlandse- binnen de Belgische economie nog relatief beperkt zijn zowel naar de standvastigheid van die netwerken, de aard van die netwerken als hun territoriale omvang en spreiding. Bovendien is een beleid gericht op bedrijfnetwerken (in vergelijking met traditionele vestigingsfactoren) ook heel wat moeilijker. Uit de bevraging van de bedrijven bleek in

ieder geval dat hun netwerking, vertaald als belang van vestigingsfactoren als toeleveranciers/ondersteunende diensten, aanwezigheid van een cluster, historisch opgebouwde knowhow, een vertrouwenssfeer tussen de bedrijven, (i) zelden in aanmerking werden genomen bij de keuze van hun huidige vestigingsplaats en (ii) niet systematisch werd geïnduceerd of gestimuleerd door regionale of lokale beleidsactoren.

Ook hier dringt zich de vraag op of netwerking en vooral deze die de regionale en nationale grenzen overschrijdt, een element is waar niet aan te ontkomen valt, inherent aan de mondialisering van de economie, dan wel of een intensievere informatie- en onthaalstrategie buitenlandse ondernemingen ertoe kan brengen om meer samen te werken met lokale bedrijven. Zonder het potentieel effect van een intensievere onthaal- én opvolgingsbeleid op internationaal opererende bedrijven te willen overbenadrukken, lijkt het erop dat de overheid de mogelijkheden tot netwerking als vorm van een diversificatie- en 'verankering'strategie beter zou kunnen benutten. De KMO-structuur van de Belgische economie kan hierbij sterk gepromoot worden wat de Belgische economische structuur performanter kan maken. Het probleem blijft evenwel dat men over die netwerking relatief weinig in concreto weet. Het statistisch apparaat biedt ook zeer weinig mogelijkheden om netwerkstructuren te achterhalen tenzij via terreinwerk dat afhangt van de welwillende medewerking van de bedrijven zelf. Daarom is het belangrijk dat de overheid verder onderzoek naar die netwerkstructuren onderneemt.

Omdat bedrijvennetwerken de regionale en nationale grenzen overstijgen en de bedrijfsstrategieën slechts beperkt rekening houden met die grenzen, zijn er zeker ook beleidsacties op Europees schaalniveau noodzakelijk. Het is echter belangrijk voor de lokale economie dat lessen getrokken worden uit de ervaring van de netwerkeconomie op mondiaal schaalniveau. Daarom dienen beleidsacties te worden ontwikkeld die de economische voordelen van netwerking die zich manifesteren op mondiaal schaalniveau, en de competentieopbouw (via specialisatie) die daarmee samengaat, ook op meer lokaal schaalniveau introduceren en bevorderen.

Wat hierboven over netwerking in relatie tot het beleid is gesteld, is exemplarisch voor de relatie van de vele institutionele actoren en het aspect 'nieuwe/ aangepaste aanpak van de internationalisatie van onze economie'. Het deel uit het onderzoek naar de institutionele verdichting laat ons toe om een grote discrepantie vast te stellen tussen theorie rond het belang van de zogenaamde 'institutional thickness' en Belgische praktijk. In de internationale literatuur wordt het belang van institutionele verdichting namelijk de hemel in geprezen. In de praktijk blijkt dat buitenlandse bedrijven (en in hoofdzaak de kleinere bedrijven) en (regionale) beleids- en ontwikkelingsactoren heel weinig over elkaar en elkaars geplogenheden weten, elkaar bijgevolg ook niet echt vinden (met uitzondering van bijvoorbeeld hulp bij het opsporen van een geschikt terrein) en ook weinig communicatie- en samenwerkingsstructuren opbouwen. Het kan echter tot beleidsaanbeveling strekken dat, als de Belgische beleidsactoren meer aandacht zouden besteden aan de opbouw van deze cruciale communicatie- en samenwerkingskanalen, de Belgische economische structuur performanter kan gemaakt worden.

Wij hebben kunnen vaststellen dat het wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot de relatie tussen institutionele verdichting en regionaal-economisch succes en de aspecten rond de 'new regionalism' benadering zeer ongelijk zijn doorgedrongen bij de Belgische beleidsactoren en -instellingen. Dit wijst ook op de kloof tussen de academische wereld en de regionale ontwikkelingspraktijk wat pleit voor meer samenwerking (netwerking!) tussen regionale beleids- en ontwikkelingsactoren en onderzoekers in het domein van regionale ontwikkeling (economische en regionale geografie) en geografische of regionale economie ('space economy').

In heel wat gevallen lijken de regionale beleidsactoren immers niet over de materiële mogelijkheden te beschikken (zeg maar tijd) om zich in te werken in de grote denkstromen rond regionale ontwikkeling doordat zij voortdurend bezig zijn met concreet management en het oplossen van concrete problemen of het beantwoorden van incidentele vragen.

2.5 Optimalisering van data

Een voor dit onderzoek aangemaakte databank van buitenlandse ondernemingen in België vormde de basis voor deze analyse¹.

Uit de ervaringen hiermee blijkt zeer duidelijk een datadeficiëntie en dit vanuit verschillende oogpunten. De Bel-First databank, afgeleid van de neergelegde balansen bij de Nationale Bank van België (NBB), zou de meest geschikte bron moeten/ kunnen zijn om informatie te bekomen over buitenlandse ondernemingen maar er doen zich verschillende tekortkomingen voor. Gezien de waarde van deze databank voor onderzoek van het voorliggende type en dus voor het genereren van beleidsvoorbereidende informatie, kunnen wij er bij de betrokken overheden alleen maar op aandringen dat met name de NBB de middelen zou krijgen om de kwaliteit van de balanscentrale te verbeteren en uit te breiden met gegevens over andere vestigingen dan maatschappelijke zetels. Tevens vormt de commercialisering van de data een hinderpaal voor gebruik in onderzoek.

Databanken van sterk verschillende herkomst -wij gebruikten data afkomstig van de AmCham, de Franse Ambassade en de Nederlandse Kamer van Koophandel- zijn erg verschillend van samenstelling en kwaliteit zodat de bruikbaarheid en combinatiemogelijkheid met databanken van officiële Belgische instanties zoals NBB of RSZ, erg uiteen loopt. Buitenlandse vertegenwoordigingen in België die bedrijvenlijsten bijhouden, kunnen aangezet worden om minstens het BTW-nummer van bedrijven te registreren in hun databanken (als er al een databank van bestaat).

Tenslotte kan gesteld worden dat uit dit project het belang blijkt van de netwerking van buitenlandse ondernemingen wat (vermoedelijk) een belangrijke impact heeft op indirecte tewerkstelling. Schattingen zouden echter accurater kunnen gebeuren als onderzoekers toegang konden krijgen tot input/output-gegevens afkomstig van de BTW-administratie. Bij dit onderzoek is dit, ondanks de nodige stappen via de NBB, niet mogelijk gebleken vanwege de wet op de privacy, althans niet met een voor dit onderzoek geschikt detail.

---

¹ In de eerste plaats werd hiervoor beroep gedaan op de Bel-First databank (Bel-First A, jaar: 2001). Uit deze databank werden de bedrijven geselecteerd waarvan meer dan 50% van de aandelen (direct of totaal) in handen zijn van buitenlandse ondernemingen. Deze bedrijven uit de Bel-First A omvatten geen bedrijven naar buitenlands recht wat werd opgelost door toevoeging van de databank van bedrijven naar buitenlands recht, verkregen van de Nationale Bank van België. De databank werd verder getoetst aan en aangevuld, m.b.t. bedrijven en tewerkstelling, met gegevens uit bedrijvenlijsten voor de drie voornaamste nationaliteiten m.b.t. buitenlandse investeringen m.n. de Nederlandse Kamer van Koophandel, de Amerikaanse Kamer van Koophandel (AmCham) en de Franse Ambassade.

Er moet opgemerkt worden dat de tot op dit niveau opgebouwde databank, net zoals de Bel-First en de meeste andere statistieken, groepsgegevens sommeert over alle vestigingen en toekent aan de plaatsen waar de maatschappelijke zetels van de bedrijven gevestigd zijn. Het beperken van de ruimtelijke analyse tot de maatschappelijke zetels zou echter een vertekend beeld geven van de regionale spreiding van o.a. tewerkstelling vermits heel wat (grotere) bedrijven meerdere vestigingen in België hebben. Koppeling aan de gedecentraliseerde statistiek per 'inrichting' van de Rijksdienst voor Sociale Zekerheid (RSZ) bood hiervoor de oplossing zodat, per bedrijf, de locatie en bijhorende tewerkstelling van zowel de hoofdzetel als elk van de (eventuele) filialen opgeslagen konden worden. De gebruikte statistische eenheid bij de gedecentraliseerde statistiek van de RSZ is de inrichting. De tewerkstelling is er niet gegeven in exacte absolute cijfers maar in dimensieklassen. De bijhorende tewerkstellingsgegevens van filialen werden benaderd door een berekening gesteund op de koppeling van de absolute werknemersaantallen uit de Bel-First, geldend voor de ganse groep, met de dimensieklassen afkomstig van de RSZ, beschikbaar per vestiging. De bedrijven met een groot aantal tewerkgestelden werden telefonisch naar hun werknemersaantal en spreiding over verschillende vestigingen, gevraagd. Het telefonisch contact werd ook gehanteerd indien het tewerkstellingsaantal in de Bel-First ontbrak en op geen andere manier kon achterhaald worden.